

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Perustuslain (731/1999) oikeusturvaa koskeva 21 § ja Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet edellyttävät, että menettelyt takaavat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen. Vaatimus oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta pitää sisällään lukuisia osatekijöitä. Perustuslain oikeusturvaa koskevan 21 §:n 2 momentissa luetellaan niistä tärkeimmät: käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, vaatimus päätöksen perustelemisesta ja oikeus hakea muutosta. Luetteloa ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi.

Perustuslain säännös ei estä säätämästä lailla vähäisiä poikkeuksia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin, kunhan tällaiset poikkeukset eivät muuta oikeusturvatakeiden asemaa pääsääntönä eivätkä vaaranna yksilön oikeutta.

Kuten työryhmämietinnössä todetaan oikeudenkäynnin julkisuus on yksi demokraattisen oikeusvaltion keskeisiä tunnusmerkkejä. Tämä johtuu siitä, että tuomioistuimien harjoittama lainkäyttö on luonteeltaan auktoritatiivista, ja siinä käytetään merkittävää yksilöihin ja yhteisöihin kohdistuvaa pakkovaltaa tuomioistuimen tekemien ratkaisujen sitoessa oikeudenkäynnin osapuolia. Oikeudenkäynnin julkisuudella on tärkeä merkitys tuomioistuimien toiminnan kontrolloimisessa. Se mahdollistaa kansalaisten tuomioistuihin kohdistaman valvonnan ja on omiaan lisäämään kansalaisten tuomioistuihin kohtaan tuntemaa luottamusta. Avointa tuomitsemistoimintaa on helpompi pitää luotettavana ja asiallisena kuin salaista (HE 13/2006 vp s. 4). Yleisiä tuomioistuihin koskee tältä osin erityislaki, laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007).

Vallalla oleva käsitys on, että oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asetetut oikeudenkäyntitavoitteet toteutuvat parhaiten suullisessa, välittömässä ja keskitetyssä menettelyssä, joka on julkinen.

Työryhmän mietinnössä puututaan monelta osin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementteihin. Vaikka mietinnön mukaan kysymys on pienistä ja hyväksyttävistä poikkeamista, muodostavat ne kokonaisuudessa toteutuessaan merkittävän muutoksen.

Mietinnössä asetetut tavoitteet

Ehdotuksen tavoitteena on parantaa muutoksenhaussa tapahtuvan näytön arvioinnin oikeellisuutta, tehostaa muutoksenhakumenettelyä sekä vähentää muutoksenhausta asianosaisille ja todistajille aiheutuvia kustannuksia ja muuta haittaa. Lisäksi ehdotuksella pyritään vahvistamaan hovioikeuden roolia käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena siirtämällä oikeudenkäynnin painopistettä entistä enemmän käräjäoikeuteen. Samalla edistettäisiin tietotekniikan hyödyntämistä oikeudenkäyntimenettelyssä. Tavoitteet toteutettaisiin tallentamalla henkilötodistelu käräjäoikeudessa kuva- ja äänitallenteella nykyisen äänitallenteen sijasta. Hovioikeudessa henkilötodistelu otettaisiin vastaan pääsääntöisesti kuva- ja äänitallenteilta.

Tavoitteita voidaan pitää hyvinä ja kannatettavina. Hovioikeuksissa pääkäsitellyissä ratkaistuja asioita on vuosittain hieman alle 2000. Näyttökysymyksen vuoksi ratkaisuja muuttuu 34,2% eli vuosittain 577 rikosasiaa ja 105 siviiliasiaa. Jatkossa, kun henkilötodistelu on tallennettuna tuoreempaa ja parempaa, on oletettavaa että 03 koodilla (eli näyttöä arvioitu toisin) muuttuneiden osuus vähenee. Käräjäoikeuksissa vastaavasti ratkaistiin vuonna 2019 pääkäsitellyssä 43 600 rikosasiaa ja noin 3 300 riita- ja hakemusasiaa. Pääkäsitelyjen kesto oli 81 000 tuntia.

Kuvan tallentaminen aiheuttaa monia lainsäädännöllisiä lisävaatimuksia ja lisäkustannuksia, mikä antaa aiheen esittää kysymyksen, voitaisiinko samaan lopputulokseen oikeusvarmuuden kannalta ja parempaan tulokseen kustannusten ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kannalta päästä ilman kuvan tallentamista.

Kuva ja ääni vai pelkästään ääni

Oikeudenkäyntimenettely perustuu keskeisesti suullisuus-, välittömyys- ja keskittämisperiaatteille, joita on noudatettu prosessioikeudellisissa uudistuksissa 1980-luvulta lähtien. Näiden periaatteiden on katsottu takaavan oikeudenkäyntitavoitteiden toteutumisen, kuten edellä on todettu.

Ehdotuksen mukainen muutoksenhakumenettely ei olisi nykyisessä laajuudessa välitöntä, koska suullinen todistelu otettaisiin muutoksenhakutuomioistuimessa vastaan käräjäoikeudessa tehdyiltä kuva- ja äänitallenteelta.

Mietinnössä todetaan, että oikeudenkäynnin välittömyys ei kuitenkaan ole itseisarvo. Mietinnön sivulla 34 esitetään, että tekniikan kehittymisen myötä päämäärät varmuus, nopeus halpuus, voidaan saavuttaa tämänhetkistä paremmin sellaisessa menettelyssä, joka ei nykyisessä laajuudessa perustu välittömyysperiaatteelle. Jos suullisen todistelun sisältö ei muutoksenhaussa lähtökohtaisesti muuttuisi, asian käsittelyssä hovioikeudessa olisi selvemmin kysymys käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuuden kontrolloinnista. Tästä syystä suullisen todistelun vastaanottaminen muutoksenhakutuomioistuimessa kuva- ja äänitallenteelta lisäisi oikeudenkäynnin varmuutta ja siten ihmisten oikeusturvaa.

Mietinnössä todetaan kuitenkin, että kuva sellaisenaan ei kuitenkaan vastaa välittömästi vastaanotetun todistelun uskottavuusarvioinnin mahdollisuutta, vaikka olisi kuinka hyvä video. Kuten korkein oikeus on oikeuspsykologiseen kirjallisuuteen viitaten lausunut, henkilötodistelun luotettavuutta ei voida juurikaan perustaa henkilön puhetavasta, ilmeistä ja eleistä taikka tunnereaktiosta oikeudenkäynnissä tehtävien havaintojen ja vaikutelmien varaan. Suurempi merkitys on kertomuksella itsessään, kuten sen keskeisen sisällön johdonmukaisuudella, realismilla ja muuttumattomuudella sekä yksityiskohtien runsaudella (KKO 2013:96, kohta 8).

Kun välittömyysperiaate ei ole itseisarvo, riittäisikö pelkkä äänitys toteuttamaan tärkeimmän tavoitteen, että todistelu ei ajan kulumisen tai muun syyn vuoksi muuttuisi hovioikeudessa. Lisäisikö pelkkä äänitallenne oikeudenkäynnin varmuutta ja ihmisten oikeusturvaa? Mietinnössä esitettyihin arvioihin nähden kysymykseen voi samoilla perusteilla vastata myöntävästi.

Kuvan tallentamisen ongelmakohtia

Kuvan tallentamisen suurin ratkaistava ongelma on, että tallenteesta tulee oikeudenkäyntiaineistoa, johon voi kohdistua tietopyyntöjä. Samalla kuvatulle henkilölle tulee oikeuksia hänestä otettuun materiaaliin. Asianosaisille syntyy omia oikeuksia ja myös velvollisuuksia. Tuomioistuimelle syntyy velvollisuuksia käsitellä tallennetta tietyllä tavalla. Mietinnössä on tuotu myös esiin pelkoja materiaalin julkaisemisesta internetissä. Onpa työryhmä keksinyt esimerkin. Työryhmän mukaan rajoittamalla kuvamateriaalin julkisuutta kuulusteltavaa ei voitaisi esimerkiksi painostaa hankkimaan kuulustelukertomustaan osoittaakseen, että oli kertonut oikeudessa tietyllä tavalla. Esimerkki ei ole aivan toimiva, koska hänelle voidaan kuitenkin antaa kopio äänestä, tai painostaa häntä pyytämään kopio äänestä. Äänihän on työryhmän omienkin perustelujen mukaan tärkeä ja yleisöjulkisuuden näkökulmasta kertomuksen tärkein osa (s.114).

Ongelmakohdat liittyvät oikeudenkäynnin julkisuuteen, jota joudutaan rajoittamaan. Istunnossa julkinen ja kaikkien läsnä olevien nähtävissä sekä kuultavissa oleva todistelu muuttuu tallentamisella rajoitetusti julkiseksi kuvan osalta. Mietinnössä ei ole käsitelty tilannetta, jossa istunto toteutetaan videoyhteydellä ja kuvaa todistajasta katselee joku etäyhteyden päästä. Tällöinhän kuva voidaan halutessa tallentaa. Etäistuntoihin ja niiden käytön soveliaisuuteen olisi tältäkin osin kiinnitettävä huomiota. Mietinnön ratkaisuja ja perusteluja olisi jatkotyössä kehitettävä.

Ongelmakohtia voi myös liittyä todistajan häiriintymiseen kuvaamisesta ja tiedosta, että kuva tallentuu. Joillekin ihmisille kuvatuksi tuleminen voi olla erityisen kiusallisen tuntuista.

Edelleen ongelmia liittyy jälkikäteiseen kuvatallenteiden katseluun ja siihen liittyvään kopioimisen pelkoon.

Verrattuna nykyiseen, jossa äänitallenteen käsittely on jokseenkin ongelmatonta, uudet ehdotetut säännökset monine haastavine kohtineen panevat harkitsemaan, olisiko äänitallenne kuitenkin kokonaisuutena parempi ratkaisu hovioikeuden henkilötodistelun vastaanottamisessa. Äänitallenteen hyödyntäminen voisi olla monitasoista. Hovioikeudessa voitaisiin tarpeen ja soveliaisuuden mukaan kuulla ääninauhat kokonaan, osittain tai osittain henkilötodistajan uudelleen kuulemisen kanssa taikka vaikka viitaten äänityksiin.

Laki turvatarkastuksista tuomioistuimissa

Kuvatallenteen luvattoman kopioimisen ja levittämisen estämiseksi lakia turvatarkastuksista tuomioistuimissa ehdotetaan muutettavaksi.

Aikaisemman fyysisen turvallisuuden ja omaisuuden turvaamisen lisäksi tulisi aivan uusi ja edellisiin nähden poikkeuksellinen suojelukohde: yksityisyyden suoja. Mietinnössä ehdotetaan, että turvatarkastuksessa voitaisiin videoita katsomaan tulleilta ottaa pois tallennusvälineet esim. puhelin tai kannettava tietokone.

Tämä olisi poikkeuksellista puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja käytännössä tarkoittaisi, että vartijat joutuisivat jokaiselta kysymään, missä tarkoituksessa hän on oikeuteen tullut. Jos hän menisi esim. seuraamaan istuntoa, kännykkää ei otettaisi pois, mutta jos hän menisi katselemaan tallenteita, kännykkä otettaisiin pois. Sen lisäksi, että se olisi käytännössä hankalaa ellei mahdotonta toteuttaa, tällä rajoitettaisiin koskemattomuuden lisäksi myös julkisuutta, koska oikeudessa ei voitaisi asioida anonyymisti, vaan portilla jouduttaisiin kertomaan mille asialle tuomioistuimeen on tultu.

Voimassa olevan turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain säätämisen yhteydessä hallituksen esitys, perustuslakivaliokunta ja lakivaliokunta kaikki lähtivät turvallisuudesta lain säätämisen ajurina. Myös muut turvatarkastuksia koskevat lait lähtevät samasta. Puuttumisen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tulee olla mahdollisimman vähäistä. Turvallinen oikeudenkäynti, jota voidaan pitää yhtenä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kriteereistä, edellytti puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Tämä oli välttämätöntä jo toteutuneiden uhkatilanteiden ja riskin torjumiseksi.

Yksityisyyden suojan loukkaaminen tai salaa kuvaaminen on jo nyt rangaistavaa, joten ei ole tarpeen säätää etukäteisestä koskemattomuuteen puuttumisesta mahdollisen rikoksen estämiseksi ainakaan turvatarkastuksia koskevassa sääntelyssä. Enemminkin uskriminalisointi rikoslaissa, mikäli se olisi tarpeellista, olisi parempi ja lainsäädännön systematiikkaa noudattava tie. Tällöin sen piiriin voitaisiin säätää kaikenlainen tähän liittyvä luvaton tallentaminen tai tekninen siirtäminen. Nykyinen ehdotus puuttuu niin olennaisesti oikeuksiin, ettei se toteuta perusoikeuksien rajoittamisessa vaadittavaa suhteellisuusperiaatetta.

Esitetyistä säännöksistä

Mietinnössä ja esitetyissä lainkohdissa korostetaan sanaa jäsennelly: ehdotetuissa OK 5:17, 6:2, 17:48. Tällä jäsentelyllä perustelujen mukaan tarkoitetaan sitä, että käräjäoikeuden pitäisi indeksoida todistajien kuulustelut ja laatia myös rikosasioista, ainakin vähänkin suuremmista kirjallinen yhteenveto. Sen vuoksi vangitun asian käsittelyyn ottaminen voisi nykyisestä kahdesta viikosta ollakin 3 viikkoa. Vaikka itse säännöksistä ei ilmene indeksointia, on se kirjattu mietinnön perusteluihin useaan eri kohtaan. Esim. Uudelleenkuulustelua koskevaan 22 luvun 15 a §:ään, jossa on todettu: "Jos käräjäoikeus olisi epäonnistunut suullisen todistelun jäsentämisessä tai indeksoinnissa siten, että suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta olisi epätarkoituksenmukaista."

Jo nykyiset säännökset ohjaavat, että asia käsitellään jäsennellysti. Esitetyt muutokset ovat tarpeettomia. Perusteluissa annetaan perustelematon kuva, että nykytila olisi huono. Esim. s.29 "Voidaan arvioida, että käräjäoikeudet toimittavat tällä hetkellä monissa laajoissa rikosasioissa pääkäsittelyn ilman, että asiaa olisi valmisteltu riittävästi". Mietinnössä ei ole esitetty, miten tai mihin arviointi perustuu.

Mietinnössä korostuu jotenkin tarve hovioikeuden työn vaivattomuuteen. Yksityiskohtaisissa perusteluissa ja muuallakin tämä korostuu liiaksi siihen nähden, mitä vaikutuksia sillä on esimerkiksi työhön ja kustannuksiin. 6 luku Riita-asian pääkäsittely 2a§: "Mitä jäsennellymmmin asia käräjäoikeudessa käsiteltäisiin, sitä vaivattomammin suullisesta todistelusta tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta voitaisiin hovioikeudessa erottaa ja ottaa vastaan ne osat, joista asiassa on hovioikeudessa enää kysymys." 22 luku 6 §: "Indeksointi tulisi tehdä esimerkiksi teemoittain, syytekohdittain tai jollakin muulla, käsiteltävän asian erityispiirteet huomioon ottavalla

tarkoituksenmukaisella tavalla, jotta relevanttien kohtien löytäminen kuulusteltavan kertomuksesta kävisi muutoksenhakutuomioistuimessa vaivatta päinsä." 15 a §: "Uudelleenkuulustelu voisi tulla kysymykseen myös silloin, jos käräjäoikeus olisi laajassa asiassa epäonnistunut suullisen todistelun jäsentämisessä tai indeksoinnissa siten, että suullisen todistelun vastaanottaminen kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa olisi täysin epätarkoituksenmukaista." " Käräjäoikeudessa esitettyjen kysymysten esittäminen käräjäoikeudessa kuulustellulle henkilölle hovioikeudessa lisäkysymyksinä siinä toivossa, että hän antaisi niihin toisen vastauksen, ei olisi sallittua. Lisäkuulustelua ei tulisi sallia myöskään yksin sillä perusteella, että asianosainen katsoisi käräjäoikeuden arvioineen kuulusteltavan kertomuksen näyttöarvon väärin."

Kirjoitustapaa olisi painotettava siihen suuntaan, että oikeudenkäynnin tarkoituksena on oikean ratkaisun antaminen asiassa.

Ehdotetussa 12 a §:ssä on kysymys hovioikeuden tai korkeimman oikeuden käräjäoikeuteen palauttaman jutun käsittelystä. Tuolloin voitaisiin henkilötodistelu ottaa vastaan tallenteelta. Kynnys kuulustelulle lisäkysymysten esittämistä varten olisi siten korkeampi kuin ehdotetaan säädettäväksi hovioikeuden osalta 26 luvun 15 a § :ssä. Tämä johtuu siitä, että asian käsittelyssä palautuksen jälkeen on kysymys saman ensi asteen oikeudenkäynnin jatkamisesta.

Perustelut eivät ota kantaa siihen, että palautetussa jutussa aikaisemmat käsittelijät ovat usein jääneitä jatkamaan käsittelyä ja asialle tulee toinen kokoonpano.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin on tehty ehdotuksia rikosasian valmistelusta ja kirjallisesta yhteenvedosta. Se helpottaisi asian jäsentämistä ja indeksointia. Mietinnön mukaan "Silloin suullinen todistelu voitaisiin ottaa hovioikeudessa vastaan tältä tallenteelta vaivatta vain siltä osin kuin mistä asiassa on enää kysymys".

Valmistelua rikosasioissa voidaan pitää sinänsä hyvänä, jos kysymyksessä on monimutkainen laajaa todistelua koskeva asia. Toisaalta tällaisessa jutussa tulee useammin kuin harvoin eteen tilanne, jossa pitkin matkaa valmistuu lisätutkintoja joistakin kysymyksistä. Rikosasia elää ja sitä käsitellään käräjäoikeudessa viiveettä, mikä on välttämätöntä asiamäärän ollessa hyvin suuri. Kirjallisen yhteenvedon laatimisen tulisi olla vapaaharkintainen. Vangitun jutun käsittelyn siirtäminen kolmen viikon päähän yhteenvedon tekemiseksi ei ole oikeansuuntainen ratkaisu syyttömyysolettaman ja vangitun aseman vuoksi.

Indeksoinnista

Mietinnössä esitetään, että kuva- ja äänitallenteet indeksoidaan käräjäoikeudessa. Käräjäoikeuksiin tarvittaisiin siksi lisää kansliahenkilökuntaa tai käräjänotaareja. Sitä, kuinka paljon lisähenkilökuntaa tarvittaisiin, ei ole arvioitu, on vain ilmoitettu yksilöhinnat. Mietinnössä tosin todetaan, että Ruotsin kokemusten mukaan indeksointi on monissa asioissa hankalaa. Tämä onkin selvä, koska todistajat eivät kerro indeksoidusti, vaan omalla tavallaan. Samalla heille saattaa myöhemmässä todisteluvaiheessa palata mieleen jostakin aikaisemmasta teemasta yksityiskohtia. Indeksointi olisi mietinnön mukaan tarpeellista. Mietinnön mukaan kuitenkin " sitä vaivattomammin suullisesta todistelusta tehdyiltä kuva- ja äänitallenteelta voitaisiin hovioikeudessa erottaa ja ottaa vastaan ne osat, joista asiassa on hovioikeudessa enää kysymys."

Koska hovioikeudessa ei aina enää ole kysymys koko asiasta, vaan vain siltä osin kuin on haettu muutosta, olisi järkevää, että indeksointi tehtäisiin hovioikeudessa valmistelussa. Tällöin työ rajautuisi vain murto-osaan esitetystä, eikä käräjäoikeuden tarvitsisi turhaan indeksoida asioita mahdollista muutoksenhakua varten, vaan voisi keskittää voimavaransa ratkaisuun, johon asianosaiset tyytyvät.

Kustannuksista

Mietinnön mukaan uusi menettely maksaa perustettaessa noin 9 m€ ja vuosittain noin 4 m€. Säästöt vuosittain noin 700 t€. Kymmenessä vuodessa videoinnista aiheutuisi 50 m€ kustannukset. Varmaan laitteisto täytyisi tuossa vaiheessa uusia.

Mietinnön kustannusarvio on varovainen, koska siinä ei ole esitetty, kuinka monta henkilötyövuotta arvioidaan käräjäoikeuksissa tarvittavan. Alussa esitettyyn pääkäsittelyjen keston 81 000 tuntia vuodessa, määrä ei ole vähäinen.

Saavutettu hyöty ei ole suhteessa aiheutuviin kustannuksiin.

Yhteenveto

Pirkanmaan käräjäoikeus esittää, että jatkovalmistelussa keskityttäisiin kysymykseen, voidaanko henkilötodistelu hovioikeuksissa ottaa vastaan pääsääntöisesti äänitteitä kuuntelemalla, jos säännökset olisivat riittävän väljät, jolloin hovioikeudet voisivat asian vaatimalla tavalla valita erilaisista vaihtoehdoista parhaimman. Perustusvaliokunnan kannanotto olisi tarpeen. Jatkovalmistelu kuvan tallentamisen osalta tulisi liian kalliina lopettaa.

Nuotto Antero
Pirkanmaan kärjäoikeus